

S:T RAGNHILDS GILLES
ÅRSBOK

1940

SÖDERKÖPING
GUST. THORÉNS TRYCKERI AKTIEBOLAG
1940

Kyrksilver i Söderköpings Sankt Lars kyrka.

Av

Kyrkoherde A. Adell.

Den äldsta förteckningen på de lösa inventarierna i Söderköpings S:t Lars kyrka återfinnes i en räkenskapsbok i folio och av anseelig tjocklek. Den omfattar Söderköpings kyrkas räkenskaper mellan åren 1568 och 1680 samt upptages i den nuvarande arkivförteckningen under beteckningen L: 1: 1.

Den första inventarieförteckningen är daterad året 1574. Vid den tiden fördes kyrkoräkenskaperna av församlingens kyrkovärdar, eller kyrkovärnar eller kyrkovärjare, som de också kallades. Dessa ansvarade inför församlingen och pastor för kyrkans inkomster och utgifter. De förde räkenskaperna, som granskades vid den sockenstämma, vilken sedan urminnes tid hölls vid valborgsmässotid. Kyrkovärdarna buro ock ansvar för kyrkans tillhörigheter, för inventarier av silver och mässing, för mässekläder och böcker, såväl som för kyrkans reda penningar, spannmål och kött, tjära och bräder. De handhade uppbörderna av tomtören och tionde samt räntor.

År 1574 voro Håkon Sivoldsson och Lasse Guldsmed kyrkovärdar och när de beredde sig att avlägga räkenskap för sitt fögderi och därför upprättade sin redogörelse över mottaget och utgivet, så inleddes den med en inventarieförteckning på kyrkans lösöre, som alltfort ger oss en bild av kyrkans tillstånd vid denna tid. Den upptar i sin helhet fyra sidor (folio 35 och 36) och återgives här nedan fullständigt, ehuru jag i det efterföljande kommer att syssla allenast med silversakerna.

Vid återgivandet har jag så noga det varit mig möjligt bevarat originalets stavningssätt och uppställning. Förkortningar av vikter o. d. har jag upplöst, där jag ansett det nödvändigt för att göra läsningen lättare tillgänglig. Numreringen inom parentes är mitt tillägg.

Upplysningsvis meddelas att

1 lödig mark innehöll 16 lod och motsvarade 210,6 gram i nutida vikt;

1 lod innehöll 4 kvintin, motsvarande 13,3 gram;

1 kvintin motsvarade 3,3 gram.

(Fol. 35 ro.)

Kyrkiones Rekenskap
pro Anno 1574

Kyrkewerner	}	Håkon Siffwoldsonn
		Lasse Guldsmedh

Inuentarij Sölff

- (1.) En brude Crone med ehn kopper tråd
och ehn kopper lapp väger — 7 lödige marker
14 lodh

Ther vpå	}	Lööff	28 ste
		Roser	14 ste
		Bladh	120 ste

- (2.) En förgyltt kalk och dijsk förgyltt
väger — 66 lodh
- (3.) En kalk med ehn patheen
väger — 28 lodh 1 $\frac{1}{2}$ quintin
- (4.) Ehn lithen kalk med ehn pateen förgyltt
väger — 15 lodh 1 quintin
- (5.) Sundrogtt Monstrans
väger — 24 $\frac{1}{2}$ lodh
- Suma Sölff
16 lödige marker 4 lodh $\frac{1}{2}$ quintin

Messingh

- (6.) Messings Liusestaker på högalterett
2 ste

- en platt borte och en sax med 2
serker _____ 2 ste
- (22.)¹ Rysse gyllenstyckes messeharkell med serk
och huffudlijna _____ 1 ste
- (23.) Grön Damask messeharkell med en serk
och en huffudlijna _____ 1 ste
- (24.) Hwite Camlotz Dalmaticher med 2
serker therpå blå platter aff Köyiell
och en sax borthe _____ 2 ste
- (25.) Messe serk med brune platter aff
arnesk _____ 1 ste
- (26.) Alter kläde aff Rött Samett sengt med Inseguld
och Silke med ett gyllenstyckes bräm och
ehn hwitt blöie _____ 1 ste
- (27.) Alter kläde aff gyllende render med ett gyllenstyckes
bräm med en hwitt blöie _____ 1 st
- (28.) Alter kläde blomerett med en röd blomerett
Sametz lista och en hwitt blöie — 1 st
- (29.) Kalke Kläder _____ 3 ste
- (30.) Röckliner _____ 2 ste
- (31.) Handkläde med rött och blått — 1 st
- (32.) blå rändet handkläde _____ 1 st
- (33.) handkläde med blå vtkastningh
_____ 1 ste
- (34.) Rysse gyllenstyckes pell _____ 1 st
- (35.) Silkes kortiner _____ 4 st
- (36.) altar tecke aff rött och grönth guldskins söm
gamelt _____ 1 st
- (37.) Funtkläde blomerett _____ 1 ste

Böcker

- (38.) Svensk biblia _____ 1
- (39.) pergementz sångböcker _____ 2
- (40.)² pergementz sångböcker _____ 2
- (41.) pergementz saltare _____ 3

¹ (I marginalen står antecknat): En swartt platt och en sax borte

² (I marginalen står antecknat): sundroge

- (42.) papers saltare _____ 1
 (43.) handbok _____ 1
 (44.) pergementz kyrieleysebok — 1 st

Tidigare uppgifter om kyrkans silver.

Före 1574 torde ingen inventarieförteckning finnas bevarad. Sådana förteckningar äro ytterst sällsynta från medeltiden och från 1500-talet. Vad man kan hoppas på att få veta om kyrkans skatter under de båda första seklen av hennes tillvaro är det som strödda notiser kunna meddela.

Brudkrona av Sven Nilsson 1663.

Värdefulla och intressanta uppgifter av denna art har O. KALLSTRÖM meddelat i sina båda undersökningar: »Medeltida kyrksilver från Östergötland, förlorat genom Gustav Vasas reduktion år 1540» (1935) och »Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland, förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer.» (1939). (Förkortas här KALLSTRÖM I, resp. KALLSTRÖM II.)

När kyrkorna och klostren år 1523 pålades gärder av Gustav Vasa, bidrog S:t Lars i Söderköping med en silverskatt om 5 lödige marker (förkortas lmk) och 15 1/2 lod (förkortas l) (KALLSTRÖM II s. 268). Denna gård har knappast utgjorts av kyrkliga konstskatter.

Vid den konfiskation, som 1540 gick fram över stiftets kyrkor, har däremot såväl löst silver, som silverinventarier beslagtogs. Enligt det ännu i Kammararkivet bevarade reduktionsprotokollet har Söderköping vid detta tillfälle bidragit med 15 lmk 3 l förgyllt silver och en krona, som vägde 7 lmk 4 l. Men samtidigt unnades staden igen en andra brudkrona, som vägde $7\frac{1}{2}$ lmk samt två förgyllda kalkar och en pyxis (= en oblatask). Borgesmän för kronan voro församlingens kyrkoherde Nicolaus och två borgare Olof Botvidsson och Peder Svensson (KÄLLSTROM I s. 90). För de båda kalkarna och för pyxis finnas inga viktsangivelser 1540, men i det år 1566 upprättade registret på kyrksilver i Östergötland angives kalkarnas vikt vara 4 lmk 2 l samt $1\frac{1}{2}$ lmk 4 l (KÄLLSTROM II: s. 268). För pyxis synes av KÄLLSTROM att döma viktsangivelse saknas även 1566.

Viktsangivelserna för kronan år 1540 och för kalkarna år 1566 synas giva vid handen att dessa äro identiska med de i 1574 års inventarieförteckning upptagna tre första silverföremålen. Omräknat blir ju nämligen 4 lmk 2 l lika med 66 lod och $1\frac{1}{2}$ lmk 4 l lika med 28 lod. I det senare fallet är överensstämmelsen icke fullständig men skillnaden är dock obetydlig: $1\frac{1}{2}$ quintin, som motsvarar 4,8 gram. KÄLLSTROM förmenar (II s. 268) att den sistnämnda mindre kalken skulle vara identisk med ett söndrigt kärl, som var upptaget i inventariet 1575 och då kallat monstrans, vägande $1\frac{1}{2}$ lmk $\frac{1}{2}$ l. Viktsiffrorna överensstämma säger han på $3\frac{1}{2}$ l när. Som synes stämma de av mig anförda viktsiffror för kyrkans under (3) upptagna kalk ännu närmare. Mig synes därför sannolikt att den bland inventarierna 1574 liksom 1575 upptagna monstransen är identisk med den pyxis, som upptages bland det år 1540 till kyrkan återlämnade. Bruket av namnet pyxis och monstrans torde ha varit flytande. Påfallande är att vid 1540 års reduktion kvarlämnades i kyrkorna genomgående åtminstone en kalk (för vinet) och pyxis (för oblaterna).

Den i inventarieförteckningen 1574 upptagna lilla kalken om 15 lod synes ha gått Kungl. Majestäts befallningsman förbi år 1540 eller ock har den tillförts kyrkan senare genom inköp, donation eller möjligen har den överförts hit från något av stadens kapell.

Reduktionen har uppenbarligen gått ganska skonsamt fram över S:t Lars kyrkas silverskatter. Bortser jag från den beslagtagna kronan torde kyrkan vid medeltidens slut icke hava ägt flera silfverföremål än vad som upptages i 1574 års inventarium.

Kalk: medeltida fot.

Kuppen av Sven Nilsson 1669.

I november 1568 härjades Söderköping av danskarna under Daniel Rantzau. Icke heller denna plundring synes ha berört kyrkan och hennes mest åtråvärda dyrbarheter: silversakerna, och ej heller tyckes elden ha härjat de sköraste av dem: textilierna. Stadens kyrka ger i varje fall sex år efter det danska besöket icke intryck av att vara förfallen eller utarmad.

Huru många av silverskatterna från år 1574 finnas alltså i behåll i kyrkans ägo och vilka öden hava de undergått under årens lopp? Vad har senare tillkommit? Svaren på dessa frågor framgå vid en jämförande granskning av de efterföljande inventarielistorna fram till våra dagar och andra tillgängliga uppgifter.

Sannolikt torde flera detaljer kunna framdragas vid fortsatt och noggrannare genomgång av kyrkans äldre handlingar.

(1) Brudkronan.

Den år 1540 i kyrkoherdens och de två andra borgensmännens värd anförtrodda kronan ägde den ansenliga vikten 7 lmk 14 l eller 66 l. Det är omräknat i nutida vikt 1.488,2 gram, alltså nära 1 1/2 kg. Att det var en praktpjäs, som konungens män unnade kyrkan, förstår man även av beskrivningen: Därpå voro 28 löv, 14 rosor och 120 blad.

Någon kunde kanske fråga varför brudkronorna ofta voro så stora, som Söderköpings båda kronor. Svaret torde ligga däri, att de ursprungligen och samtidigt utgjorde helgonkronor, som vanligtvis prydde någon av kyrkans ofta stora träskulpturer av Madonnan eller något annat helgon. Man lånade helgonens prydnader för att smycka brudarna. Minnes man detta förstår man dels att samma kyrka kunde äga flera kronor av ansenlig vikt, dels att man strängt upprätthöll kravet på att endast verkliga jungfrur kunde få bära dem. Bruket av brudkrona måste ha varit fast rotat i städerna vid medeltidens slut eftersom dessa unnades igen någon krona, ehuru ju kronorna genom sin tyngd bort vara åtråvärda för reduktionens män, och i strängt reformatoriska kretsar bort vara illa sedda, då de hörde samman med helgonens förhärlikande. Hänsynen för gängse sed har här föranlett eftergifter, liksom när det gällde de för nattvardens firande nödvändiga kärlen.

Den i inventarieförteckningen gjorda beskrivningen av kronan med noggrant uppräknande av antalet rosor och blad har säkerligen varit avsedd att underlätta kontrollen över att ingen vid bröllopstillfället behöll någon del av

Ljusplåt av drivet silver
från slutet av 1600-talet.

Ljusstake
av Sven Nilsson 1643.

Ljusplåt
av Sven Nilsson.

kronan: kyrkans vigda silver var ju ännu länge eftersträ-
vansvärt för mångabanda ändamål.

Trots kronans ansevärliga storlek och tyngd har tidens
smak funnit den för obetydlig. Redan påföljande år,
1575, finnes i inventarieförteckningen en marginalanteck-
ning om att den söndriga monstransen togs till kronans
förbättring. Denna anteckning upprepas också 1578, men
från och med 1579 saknas den liksom uppgiften om mon-
stransen. I stället införes detta år en helt ny uppgift om
brudkronan. Den angives väga 9 lmk 11 l 3½ kvintin
och därpå funnos 295 löv och 8 klockor. Det är alltså
tydligt att brudkronan undergått en fullständig förändring.

Huru omfattande denna ändring av den gamla brud-
kronan var, förstår man bäst av den specificerade beskriv-
ningen på utgifterna härför i 1578 års räkenskaper.¹ Den
lyder i original som följer: (L: 1: 1 — 1578).

Vttgiftt på penningar
til Cronann

För Guldh

Ithem aff Esbiörn Hansson för 1 gyllen	penningar —————	15 marker
Ithem aff Lasse Puke för 1 gyllenn	penningar —————	8 marker
Ithem aff Per Simonsson för 1 gyllen	penningar —————	7 ½ marker
Ithem aff Per Andersson för 1 gyllen	penningar —————	7 ½ marker
Noch aff Per Andersson för 1 gyllenn	penningar —————	8 marker
	Suma guld 7 ste	
	koste —————	46 marker

Sölff

Ithem aff Hans guldsmed sölff 3 lodh ½ quintin	penningar —————	6 marker
--	-----------------	----------

¹ H. ULANDER har i sin intressanta: »Beskrivning av S:t
Laurentii och S:t Drottens kyrkor i Söderköping (s. 43)
(förkortas ULANDER) en något divergerande uppgift om
denna renovering av brudkronan, som är hämtad ur kyrko-
värdarnas extrakt av 1578 års räkenskaper.

Ithem aff Esbiörn Hansson	1 daler	
för	_____	4 marker
Ithem aff Per Andersson	en daler	
för	_____	4 marker
Summa sölff	_____	7 lod 1 $\frac{1}{2}$ quintin
koster		14 marker
<p>Noch ähr kommett til förbemälde Crona Restantie sölff aff Lasse guldsmed</p>	Sölff _____	2 lodh
<p>Noch ett sundrogt Monstrantz om _____</p>		24 $\frac{1}{2}$ lodh
Ithem ähr giffuett Hans guldsmed vtij		
arbets lön penningar	_____	46 marker
Ithem ähr giffuett Hans guldsmedz mester swen		
Pether penningar	_____	4 marker
Suma arbets lön		
löper penningar	_____	50 marker
Ithem för en Crone ask giordes		
penningar	_____	4 öre.
Sumarum Anno 78 vttgifter		
till Cronan löper	_____	110 marker 4 öre

Det var en praktpjäs om två kilogramms vikt, som Hans guldsmed och hans mästervsven Peter återlämnade till kyrkan.

Att den detaljerade beskrivningen i inventariet behövdes för kontrollens skull visa de följande förteckningarna. Redan 1584 ha lövens antal minskats till 248 och vikten till 9 lmk 6 l. I samma förteckning talas om rosor i stället för klockor.

I inventarieförteckningen från år 1630 antecknas att brudkronan väger fem marker och fyra lod »och feeltes lööfuen i henne tiugu fäm stycken». Denna beskrivning upprepas 1639. Jag har icke kunnat finna någon uppgift om den stora minskningen av kronans vikt berodde av att den återigen undergått en förändring eller om man så småningom lättat kronan genom att plocka bort de tjugofem löven.

Under 1660-talet lägges kronan på nytt i guldsmedens ugn. Den 1 maj 1660 installerades nytillträdande kyrkoherden Laurentius Laurinus, son till psalmdiktaren och

kontraktspösten i Häradshammar med samma namn. Vid den inventering av kyrkans gods, som då hölls, beslöts att brudkronan, som då vägde fem marker och fyra lod, skulle förvandlas och uparbetas till en lämpligare om 60 lod etc. Ett meddelande i en senare förteckning upplyser om att resultatet icke kom att helt motsvara beslutet. Den nya förgyllda kronan vägde allenast 34 1/2 lod. Det övriga silvret i kronan jämtat donerat silver användes till två silverstakar och en del gick till guldsmeden i arbetslön.

Om den förändring av kronan, som då beslöts, lämnar kyrkans räkenskaper för året 1663—1664 ett par intressanta notiser. Under år 1663 antecknar kyrkovärden:

»Lefuereret till Chronans förgyllning Riksdaler öre
 då hon af nyo Opgiordes, 6 Ducater
 å 10 riksdaler 60 —

Guldsmeden Mäster Suen Nilsson uthj
 Arbetzlön för Chronan och de tuenne
 Sölfuer Liusestakar han till Kyrkan af
 den fötre Chronan giordt hafde borde
 halua i Arbetzlön 73 riksdaler 24 öre.
 Men effter det war behållet och öfuer-
 blefuet af Sölfueret på 12 riksdaler 8 öre
 behålt han det i betalningh och fick
 Penningar till

61 16»

Den stora och dyrbara förändring, som då verkställdes med kyrkans brudkrona, synes hava givit åt kronan dess nuvarande och slutliga form och gestalt. Guldsmeden har också, av denna notis att döma, gjort de två silverstakar, som från den tiden tillhört och alltfört tillhör kyrkan och på vilka han satt sitt guldsmedsmärke: S, oftast upprepat två gånger SS. Märket återfinnes därjämte även på den stora förgyllda kalkens cuppa och patén samt på en kyrkan tillhörig ljusplåt av silver.

Sven Nilsson.

Vem var då denne mäster Sven Nilsson, guldsmed? GUSTAF UPMARK har i sitt stora uppslagsverk: »Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850» (1925) icke någon upplysning att lämna om honom. En under-

sökning av församlingsböckerna visar att han var en betydande Söderköpingsbo. I registren över församlingsmedlemmarna i S:t Lars för åren 1662 och 1663 upptages Sven Nilsson, guldsmed, boende i Vintervads- och Bergs-

Kalk: fot från 1500-talet.
Kuppan av Johan Söderdahl 1761.

kvarteret. År 1665 upptages han i listan på borgare och jämte honom hans hustru Anna Persdotter och som inhyses i hans gård gammal moder, hustru Karin Svensdotter. Samma år, den 27 mars, föddes makarnas dotter Maria och 17 mars 1667 dottern Lijsbetta. Två år senare, den 25 april 1669, föddes ännu en dotter, men detta barn synes hava kostat modern livet. I dödboken antecknas den 12 maj 1669 rådman Swen Nielsons hustru Anna

bland denati och hon följdes i graven den 23 maj av den lilla dottern.

Efter ett år som änkomman ingick rådmannen nytt äktenskap. Under conjugati år 1670 den 24 juni står: »Rådman Swen Nilsson gullsmed lofwar Jungfru Anna Andersdotter 100 lod silffr och 28 Dukater». Denna morgongåva belyser rådmannens välstånd. Samtidigt ger t. ex. snickare Nils Jonsson till sin trolovade 20 lod silver och 2 dukater och Herr Sveno Eliae Montelius, Collega Scholae Sudercop. 100 riksdaler.

I det nya äktenskapet föddes 1671 den 19 mars sonen Andreas och den 1 oktober 1672 dottern Anna. En son, Samuel, sannolikt i första giftet, avled 22 december 1684. Den 27 september 1686 antecknas bland denati: »Rådman Swen Nilsson aetas 59 år 8 mån.» Sådan åldersuppgift förekommer endast för församlingens mera framstående personer. Av densamma kan man sluta att han varit född 1627 i januari.

Sven Nilssons brudkrona av år 1663 håller en diameter av 115 mm. i basen och 160 mm. upptill och en höjd av 80 mm. Den väger 445 gr. och utgöres av sju större och sju mindre blad i filigransarbete, som nedtill äro fästade vid ett band och upptill sammanhållas av en ring. På denna ring äro även fästade kerubansikten, vilka äro gjutna. Andra kerubbilder äro fästade vid det nedre bandet. På de stora bladen och under de mindre äro fästade oslipade stenar av glas. Kronan finnes avbildad hos ULANDER s. 43, återgives här på s. 7.

De båda silverljusstakarna, som framställdes av Sven Nilsson samtidigt med kronan, hålla en höjd om c:a 320 mm. och en diameter vid basen av 200 mm. Droppskålen är löstagbar, skaftet refflat och foten kraftigt profilerad och prydd med en krans av blad och tulpanliknande blommor. Stakarna vila på tre kulformade fötter. Till framställandet av dessa ljusstakar användes dels det från gamla kronan överblivna silvret, dels ett testamente om 50 lod silver från hustru Brita efter hennes man, borgmästare Jöns Fallentinsson, dels ett annat testamente, likaledes om 50 lod silver, efter hustru Ingjäl Hansdotter ifrån Korsnäs. Hon var pastor Ben. Fontelli i S:t Annae änka. Hennes testamente har dock levererats till kyrkokassan först är

1668. Stakarna väga nu 720, resp. 710 gr. tämligen exakt motsvarande den år 1660 angivna sammanlagda vikten av 108 lod.

Till orneringen mycket påminnande om ljusstakarna är även den ljusplåt av silver, som också bär Sven Nilssons märke. Samma drivna ornering med tulpanliknande blommor förekommer här. Den är försedd med en ljusarm, är oval och mäter en höjd av 265 mm. och en största bredd om 215 mm. Den är försedd med inskription:

I F H
B H P

Jag har icke kunnat finna några anteckningar gjorda om plåtens ev. givare eller vad dessa initialer betyda. Ljusplåten upptoges först i inventariet från år 1782 och anges väga 50 lod, i nutida vikt 640 gr. Se illustr. å sid. 11.

Jag har ej heller ännu kunnat finna om flera av Sven Nilssons arbeten finnas i behåll. Det, som ännu bevaras i vår kyrka visar en betydande konsthantverkare.

Ännu en ljusplåt av silver tillfördes vid denna tid kyrkans inventarier. Den anges vara gåva i testamente efter salig borgmästare Erasmus Risander år 1687 och väga 60 lod.¹ Något märke, utvisande vem tillverkaren är, finnes icke på plåten. Den är oval med ett musselformat överstycke och driven ornering av rosor och blad. Den är avsedd för två ljus och hänger över dopfunten. Dess höjd är 425 mm. och bredd 285 mm. och väger 830 gr.

(2) Den stora kalken.

Den kalk, som i 1574 års inventarium anges väga med disk, d. v. s. med patén, 66 lod, är uppenbarligen identisk med den kalk, som kyrkan år 1540 fick behålla. Den finnes delvis ännu i behåll. Den enda förändring,

¹ Ett mycket vackert epitafium över denne stadens borgmästare finnes bevarat på kyrkans sakristievind, men tarvar en genomgripande konservering, vilken är i hög grad påkallad både på grund av Risanders betydelse för staden och på grund av epitafiets värde.

som den synes ha undergått, skedde under 1660-talet. I den ovan omtalade inventarieförteckningen av år 1660, upprättad av Laurentius Laurinus, finnes en marginalanteckning av annan hand. Den har synbarligen gjorts av efterträdaren, Christiernus Christophori. Den står vid uppgiften om kalken och lyder: »förbättrat, väger med patén 73 lod». Såsom ULANDER (s. 38) påpekar har denna förändring skett under räkenskapsåret 1668—1669. Kyrkovärdens räkenskapsammandrag upptar då bl. a. posten:

	Riksdal-	öre
»Föröcht Kalleken större och thän tillagd	ler	
9 1/4 lodh Sölfuer à 2 riksdaler	18	16
3 Ducater till förgyllning	30	
Arbetzlönen	15»	

Vem har utfört förändringen på den gamla medeltida kalken? Svaret gives av märkena på kuppan och på paténen: det är Sven Nilsson, guldsmeden och rådmannen. Varför nämndes icke hans namn här i räkenskaperna? Det berodde därav att guldsmeden det året själv var kyrkovärd och förde räkenskaperna. Hans egenhändiga namnteckning avslutar dem.

Sådan kalken av Sven Nilsson återlämnades till kyrkan står den ännu i dag: den medeltida foten i sexpassform och med genombruten kant är sirad med teckningar av sex helgon: vart annat kvinnligt, vartannat manligt. På noden äro pånitade andra helgon, gjutna och placerade inom ett gotiskt ramverk. En okänd konstnär eller flera konstnärer, sannolikt från 1400-talet, ha skapat detta sakrala verk. Den släta kuppan däröver härstammar från Sven Nilsson, liksom ock paténen med ett på brädden graverat kors. Kalkens höjd är 235 mm., fotens diameter 165 mm., kuppans 140 mm. och paténens 180 mm. Kalkens vikt är 765 gr. och paténens 175 gr. Se illustr. sid. 9.

(3) Sockenbudskalken.

Den mindre kalken, som kvarlämnades 1540 och som 1574 angives väga 28 l 1 1/2 kvintin, betecknas under 1700-talet som sockenbudskalk. Av den ursprungliga kalken finnes foten ännu i behåll, medan övre delen av

skäftet och noden utbytts. Foten anses vara från 1500-talet, är sexpassformad med genombruten kant och försedd med en inskrift i minuskler, som ULANDER (s. 41) återger. Omändringen av överdelen, som knappast anses göra rätt åt den gamla, vackra foten, är utförd år 1764. Därom upplyser dels en inskription på kuppen (A:o 1764), dels också stämplarna: Söderköpings stadsstämpel — kontrollstämpel — ärtalsmärket F (= 1764) och guldsmedsmärket: I S. Märket anvisar att kalkens omändring utförts av Johan Söderdahl, som var mästare i Söderköping 1756—

Döpskål.

Av Carl Magnus Rydberg 1821.

1798, enligt Upmark. Han är representerad av ett betydligt antal silverarbeten i kyrkor och museer.

Kalken mäter nu en höjd av 172 mm. och en diameter vid foten av 122 mm. och i kuppen av 84 mm. Paténens diameter är 95 mm. och kalkens och paténens sammanlagda vikt är 335 gr., därav 285 gr. på kalken.

(4) Den andra lilla kalken.

Den år 1540 och 1566 icke omnämnda lilla kalken, som upptogs i 1574 års inventarium och angavs väga med den förgyllda paténe 15 l 1 kvin., har enligt en anteckning i 1660 års inventarium blivit förbruten och därav blev, enligt detta års räkenskaper av Sven Nilsson guldsmed för 2 daler och 28 öre, gjort en liten flaska, som brukades vid

»de sjukas besökning». Denna lilla silverflaska, i vilken alltså vinet förvarades vid prästens sockenbud, blev emellertid, enligt samma års inventarium, bortstulen år 1668. Den är sålunda helt försvunnen.

(5) Monstransen.

Monstransens öde har redan skildrats. Den togs till kronans förbättring år 1578 och därmed avfördes den från kyrkans inventarium. Kanske bör här en kort förklaring givas på vad en monstrans är. I en monstrans förvarades det i nattvarden invigda brödet, hostian. Den hade understundom formen av en sol, där mittpunkten var det invigda brödet, som placerats synligt bakom ett glas. Monstransen var försedd med skaft eller fot, så att prästen kunde lyfta upp den till församlingens beskådande och tillbedjan. Med reformationen bortföll utställandet av hostian och den därmed förbundna sakramentala välsignelsen, som utfördes av prästen med den höjda monstransen. En viss användning kan monstransen ha haft även efter reformationen, i det den torde ha använts för att förvara de invigda bröd, som icke omedelbart åtgingo. Det som då blev över vid nattvardsgången skulle, enligt 1571 års kyrkoordning, »förvaras i sitt bekvämliga rum» till dess att det åter behövdes i församlingen. Sannolikt har monstransen då använts till förvaringsrum och prästen i monstransen burit det invigda brödet, som alltså hölls åtskilt från det ännu icke invigda, tillbaka till sakristian och sakramentshuset där.

Oblatasken.

Ett komplement till det övriga nattvardssilvret var oblatasken, i vilken det ännu icke invigda brödet bars in till altaret. En sådan förekommer i Söderköpings kyrkas inventarieliste förteckning först år 1660, varvid meddelas att den gjorts av kyrkans medel, alltså på hennes bekostnad. Den angives väga 27 1/2 l. och finnes ännu. Den saknar stämplor.

I räkenskaperna för år 1648 meddelas: »Samma åhr er gifit aff åtskillige personer brutit silfer til en öfeletts ask 17 3/4 lod a 2 riksdaler — 35 riksdaler 16 öre.» I kyrkvärden Kordt Radsacks redogörelse för utgifterna samma

är den 20 december meddelas att han dels givit Hans Larsson 2 riksdaler att förgylla kannan och dels »lefererat honom silfer til öfeletsasken vtij brutit silfer och 2 Riksdaler 29 $\frac{3}{4}$ lodh, och gafs honom efter af borgmesteren 1 $\frac{1}{4}$ lod alså er jgen 28 lod a 2 riksdaler — 56 riksdaler.» och »för erbetzlön för samma asken 1 marker lodet — 7 riksdaler.»

Oblatasken är alltså av år 1648 och tillverkad i Söderköping av Hans Larsson.

Oblatasken mäter 112 mm. i längd, 84 mm. i bredd och 90 mm. i höjd. Fotens höjd är 20 mm. Den väger 355 gram.

Vinkannor.

Reformationen gav menigheten del i nattvardens båda element, även i vinet, som tidigare förbehållits prästen. För de stora nattvardsgångarna, framför allt vid påsken, då stora skaror strömmade till, tarvades nya kärl, kannor, vari vinet kunde förvaras för att bäras in till altaret. Första gången någon uppgift härom möter i Söderköpings kyrkas inventarium är år 1630. Där upptages en vinkanna uppå altaret och dess vikt anges till 112 l. 3 kvintin. Viktsangivelsen är emellertid överstruken och saknas år 1639. År 1660, i den av Laurentius Laurinus upprättade, mycket omsorgsfulla, inventarieförteckningen, beskrives denna vinkanna närmare: »Een stor wijnkanna med pijp och förgijlt innan till, hafwer hög foot och är smaal ofwan till, väger 103 lod». Denna beskrivning stämmer väl med den ännu bevarade vinkannen med päronformad bål, handtag, pip och lock, vilket är försett med gjuten, profilerad och förgylld knopp. Kannans höjd är 435 mm. och fotens diameter 46 mm. Den är invändigt förgylld och väger 1,280 gr.

I botten finnes guldsmedsmärket HH. Detta märke är icke upptaget hos Upmark och tillhör en okänd mästare. Kannan bör ha tillkommit mellan inventeringarna 1584 och 1630 och kan törhända vara ett verk av den Hans guldsmed, som 1584 omgjorde brudkronan.

Sedan 1656 äger kyrkan ännu en vinkanna av helt annan form. Det är en silverstänka och i de anteckningar, som kyrkoherde Johannes Lothigius gjort om förbättringar i kyrkans inventarium under hans pastorstid meddelas: »Een

hwijt sölfuerkanna om ottatijo lodh, gifuin aff högwälb:ne Herre, Hr Johan Gyldenstierna, i testamente effter två sina söner och sin swägerska, wälb:na frw Sidonia Mannerskiöld på Foglewijck, som begrofuos här i Söderkiöping den 6 Julij A:o 1656». År 1660 angives dess vikt vara 81 lod och det meddelas att den är illa stött i foten, måste fördenskull poleras upp, och »sökias lägenheet, heller med Datorij consens den föryttra, att kyrckian kunde der af nogot bättre hafwa.» Lyckligtvis blev det varken någon avyttring eller någon mera genomgående restauration av den gången utan kannan allenast upplagades och finnes allfort i sitt gamla förnämliga skick: en ståtlig, cylindrisk kanna med handtag och profilerat lock, 250 mm. hög och 16 mm. i diameter i botten och väger 1,010 gram. Kannan är försedd med graverad ornering samt två vapen: nämligen för släkterna Gyllenstierna och Posse samt initialerna:

G
J S

omkring det gyllenstiernska vapnet och

M
A P

omkring det posseska vapnet. Därunder årtalet 1656. Givaren var den dåvarande landshövdingen i Ostergötlands län, Johan Gyllenstierna (f. 1617 och d. 1690) och hans maka Anna Maria Posse av Hedensund.

Någon stämpel, utvisande vem som tillverkat kannan, finnes icke.

Dopskålen.

I inventariet år 1630 finnes följande anteckning: »En huit Sielfuer Skåäll wäger tiugu sex lodh, som Salig Effuert Holm hafuer testementerat och förähradt kyrkian».¹ Denna skål torde redan från början ha varit avsedd att användas vid funten, såsom det antecknas år 1782 i inventariet.

¹ Enligt räkenskaperna har Evert Holm 1583 betalt kyrkionde. Han var borgmästare i Söderköping 1603 och har som sådan undertecknat kyrkans räkenskaper de följande åren till och med 1615. Mellan 1616—1635 saknas räkenskaper. När Holm dött är mig obekant.

I den inventarieförteckning, som upprättades av tillträdande kyrkoherden, magister Anders Norberg, den 23 januari 1788 finnes en senare gjord marginalanteckning, som förtäljer att den vita skålen 1823 omgjordes och att den nya vikten var $23 \frac{3}{4}$ lod. Den då omgjorda dopskålen finnes ännu i behåll och brukas alltfört vid dopfunten, då dop förrättas i kyrkan, men också vid dop i hemmen. Den vilar på rund fot och är försedd med tvenne öron. Själva skålen är nedtill godronnerad och däröver är den prydd med en graverad ornering. Dess höjd är 133 mm., fotens diam. 115 mm. och skålens diam. upptill 160 mm., vikt: 295 gr. Den är försedd med följande stämplat: kontrollstämpel — Söderköpings stadsstämpel — årtalsstämpel (R 3 = 1823, otydlig) — guldsmedsmärket CMR. Dopskålen har alltså utgått från Carl Magnus Rydbergs verkstad i Söderköping. Denne var mästare här mellan åren 1814 och 1834.

Nya ljusstakar.

Till den visitation, som i juni 1939 hölls av biskop Tor Andraé i samband med installation, överlämnades till kyrkan två par nya ljusstakar, avsedda att brukas på altaret tillsammans med kyrkans gamla silverljusstakar. De hålla samma höjd och storlek som dessa, och hava utgått från guldsmeden Em. Lindströms verkstad i Söderköping. De äro gåvor, det ena paret av enskilda givare såsom uttryck för tacksamhet vid ett barns födelse, det andra paret har åstadkommits genom en insamling i församlingen. Det senare paret överlämnades genom kyrkoföreståndaren Torsten Strand.

Därmed äro de silverinventarier genomgångna, som tillhört Söderköpings kyrka. Deras historia förtäljer om konsthantverkare från skilda tider och med skiftande smak och växlande konstfärdighet. Flertalet av dem hava haft sin verksamhet förlagd till Söderköping och upprätthållit en guldsmedstradition, som förvisso vore värd sin egen historia.

Denna historia talar också om givmildhet till fädernas kyrka, som förblivit levande under århundradena fram till våra dagar.

(Illustrationerna hava hämtats ur H. ULANDERS ovan nämnda arbete.)

Något om Ringstenen, Kappelbacken och Ringarums kyrka.

Av

Kyrkoherde B. Jennes.

Strax söder om Ringarums kyrka flyter en liten å genom åkrarna ned mot sjön Strolången. Före sjöns sänkning på 1870-talet hade denna å eller bäck ett mera slingrande lopp, och omgivningarna dels nära sjön och dels närmare kyrkan voro vattensjuka. På en liten kulle söder om bäcken i dalen mellan det högt belägna Stora Norrby och den likaledes högt belägna Kappelbacken fanns ännu i slutet av 1700-talet en runsten, som kallades Ringsten, troligen rest invid en forntida väg, som här gick över ån och förband byarna Norrby och Sörby. Området söder om ån benämndes Kyrkoängen.

Den första anteckningen om runstenen torde vara från 1630-talet, då namnet »Ringsten» förekommer vid uppräknandet av klockaregårdens ägor. Peringskiöld omnämner stenen i slutet av 1600-talet och avbildar den. Ungefär från samma tid är en avbildning i en protokollbok för sockenstämman. Redan då var stenen skadad, i det att den nedersta delen var skild från den övriga stenen. Den ursprungliga inskriften skall vara denna: »Sven och Svenald reste denna sten efter -I sin fader». En del av runorna äro borta. På en gammal karta från omkring år 1700 finns stenen utmärkt, dels genom en teckning föreställande en rest sten, dels genom följande ord: »En uthuggen sten med bokstäfver på».

Åren 1749—56 var Jonas Lichfeldt kyrkoherde i Ringarum. Han var född inom församlingen år 1705, son till en träddragare vid Gusum. Lichfeldt har i en proto-

kollbok skrivit ned vissa upplysningar och funderingar angående fornminnen i socknen. Han anser att socknen fått sitt namn av »en emellan kyrkjon och Norrby befintelig Runesten, kallad Ringasten 9 kvarter hög och en aln bred: Men så afstödt och sönderbruten, at af Runorna ingen mening hämtas kan. Verba Sunt Reverendissimi Doctoris ac Episcopi Linc: And: O. Rhyzelii ad me Jonam Lichfeldt literis data, anno MDIXCCL den 13 Junii.» Han tror att stenen förr stått på någon annan plats, emedan den nuvarande »på en liten kulle i tjarret är obeqväm till begrafning». Vidare skriver han om en akademisk disputation i Uppsala, där det påstås, att Ringarum fått sitt namn av östgötarnas konung Ring. Själv anser Lichfeldt att stenen är rest över »en Pirat el. sjöröfvare, som, här, med flere haft sitt näste».

På storskifteskartan för Sörby år 1769 är stenen utsatt och i beskrivningen står: »Liten platt backe uti Kärret, hwarpå står en tunn hall, Ringsten kallad, hwarpå några Runor ännu äro Synbare». På enskifteskartan 1816—17 finnes stenen ej utmärkt eller omtalad. Enligt en anteckning år 1885 av häradsdomaren S. P. Hollertz i Ringarum, skulle en bonde i Sörby i början av 1800-talet ha tagit hem stenen till gården och lagt den till bro vid stugan, varifrån den sedan flyttades till kyrkan. Där stod den vid fornminnesinventeringen 1829. I början av 1900-talet synes den ha haft sin plats utanför kyrkan, men vid kyrkans restaurering 1936 fästes den med krampor vid väggen inne i vapenhuset. Den är av granit och den nedersta delen av stenen med en del runor är borta. Runstenen torde vara det äldsta skriftliga minnesmärket i socknen.

Den lilla kullen vid ån är ännu tydligt skönjbar. Vid sjösänkningen på 1870-talet ändrades åns lopp. Man grävde då en rak fåra söder om kullen, som därför kom att tillhöra Stora Norrby mark och nu är belägen norr om ån. Den gamla bäckfåran synes ännu tydligt. Från Stora Norrby ledde fordom en väg fram mot runstenskullen och bäcken och ledde efter övergången vidare upp mot Kappelbacken. Ännu äro en del stenar kvar vid övergångsstället på båda sidor om den gamla bäckfåran och i åkrarna på ömse sidor om ån träffar man fort-

farande på lämningar efter den gamla vägen. En gammal nu avliden dikesgrävare sade sig ha funnit lämningar efter en kavelbro.

Det är mycket sannolikt att runstenen ursprungligen blivit rest på den lilla kullen i sankmarken, där vägen gick fram över kavelbron. Det var ju ganska vanligt att man reste runstenar vid sådana platser, i kristen tid till äminnelse av någon som gjort en bro eller väg, ett verk som kunde bidraga till evig salighet för människan. Stenen har nu fått en som vi tro säkrare plats i vapenhuset i den kyrka, som ännu ej fanns, då stenen restes borta på kullen i kärret.

En aman sägenomspunnen plats, som ofta nämnes samtidigt med Ringstenen ligger på den s. k. Kappelbacken, ej fullt 1 kilometer sydost om Ringarums kyrka. Namnet Kappelbacken användes numera huvudsakligen om den mot Sörby vettande delen av kullen, som här är bebyggd med ett flertal boningshus.

Ett stycke öster om ordenshuset ser man ännu en stenmur som utgör den sista kvarlevan av inhägnaden kring en fyrkantig plats, som nu är åker men fordom ansågs vara en urgammal begravningsplats.

På en karta från början av 1700-talet ser man den fyrkantiga platsen utmärkt jämte orden: »Gammal kyrkogård och nu en aspedunge i stället». Den inom församlingen födde förut nämnde kyrkoherden J. Lichfeldt skriver i sina anteckningar i sockenstämmans protokollsbok på 1750-talet härom följande: »En allmen saga är, then ock alle här uppfödde, genom en stadig warande tradition, för full wiss hålla, at i förstone, en kyrkja af trä warit bygd mitt för Ringasten uppe emot Sörby gärde, hwilket rum kallas Cappellbacken än i thenna dag. Gamle män betyga, at the hafwa sedt både rutna syllen och stenfot efter thenna kyrkjo och säga sig hafwa hört, at hon warit Capell til Skönberga. Men, af hwad ordsak kyrkjan är lagd ifrå thetta ställe tith hon nu står, wet ingen nu för tiden. Thenne Capellbacken är än inhägnad vtí fyrkant, prydd med många höga aspeträd. Sådan träd hafwa förr wuxet ther til större myckenhet och härligare, til thess en klockare wid Namn Israel, i Pastor Hellmans tid gjorde löf af några, tå alle sedan torkades. Eljest är thetta rum

hållit i sådan helgd, at när otienlig wäderlek inföl, samlade sig almogen til at freda ther omkring för al kreatur, hwarefter the wäntade sig tienligt wäder. Nu på några år, har ingen brydt sig ther med.» De sista orden äro senare ditskrivna, om av Lichfeldt eller någon annan, är osäkert. Kyrkoherden Hellman var kyrkoherde åren 1671—1702.

Gravhögarna på östra sluttningen av Kappelbacken
(Foto B. Jennes)

Vid fornminnesinventeringen 1829 syntes ännu »rudera efter ringmuren». På kartorna 1769 och 1816—17 står fyrkanten tydligt markerad. I beskrivningen till 1769 års karta står: »högländ hårdwall, hwarpå den fyrkantiga platsen, som med stora aspar är omgifwen, kallas Capellet; emedan det hålles före, att man der först welat anlägga Ringarums kyrka. I kanten av denna fyrkant är stark stenfot». Ännu på laga skifteskartan 1846—48 ha en stor del av åkerbitarna i närheten benämningen »kapell-åkrar» eller »Kaple». Det sista namnet är ännu i dag den vanliga benämningen på denna trakt.

Denna fyrkantiga plats synes förr ha tillhört Ringarums kyrka. Vid enskiftet 1816—17 skedde ett byte, varvid Sörby fick den gamla begravningsplatsen och kyrkan fick den intill nuvarande kyrkogården liggande s. k. Kåltäp-

pan, som Sörby ägt. Kyrkogården utvidgades sedan med en del av Kåltäppan. I ett brev till domkapitlet från dåvarande vice pastorn i Ringarum inberättar denne, att »på Sörby ägor i den s. k. Kyrkoängen skulle finnas en ifrån urminnes tider kyrkan tillhörig begravningsplats, Kapellbacken kallad, som innehöll 10 1/2 kappland, hwilken såsom för aflägsenhetens skull ifrån kyrkan till begravningsplats otjenlig, blifwit till följe af Kungl. Maj:ts nådiga förordning om enskifte, efter behörig gradering utbytt emot den nära intill kyrkogården belägna så kallade Kåltäppan af fem kapplands rymd, tillhörig Holmberga komministerboställe samt Sörby och Torps åboar.»

Ännu kan man se en del av den gamla inhägnaden, och gamla män ha varit med om bortforslandet av det övriga. Det synes som om platsen ännu i mitten av 1700-talet hade hållits i helgd. Huruvida det här är fråga om någon gammal förkristen kultplats, ännu vördad långt in i kristen tid, eller det är minnet av den första kristna begravningsplatsen som hållits levande ännu fem eller sex århundraden efter dess övergivande, är svårt att bestämt säga. För endast några år sedan upptogs ur jorden i den gamla fyrkanten en stor avlång sten av sådant utseende, att man kan antaga att den varit upprest i gamla tider. Av misstag blev denna sten sönderslagen. I östra delen av den höjd, som brukar kallas Kappelbacken, finnas flera gravkullar troligen från bronsåldern. Beträffande traditionen om Ringarums första träkyrka har man för få säkra bevis för dess sanning, varför man får hålla sig till gissningar. Naturligtvis är det inte otroligt att den första kyrkan av trä blev byggd häruppe på kullen, där vägen gick förbi. I så fall vet man emellertid ej orsaken till att kyrkan senare byggdes på annan plats.

Av Ringarums medeltida stenkyrka finnas lämningar i den år 1777 byggda ännu kvarstående kyrkan. Nedersta delen av den gamla kyrkans södra vägg finns kvar upp till brösthöjd, muren är här bredare än högre upp. Även en del av gamla kyrkans västra vägg är kvar och ingår i den nuvarande västväggen. Av undersökningar vid restaureringen 1936 synes framgå, att den gamla kyrkan ursprungligen ej var av samma längd som den år 1777 raserade. Det synes som skulle kyrkan vid något tillfälle

ha utvidgats därigenom att östra väggen rivits och koret byggts ut åt öster. Vid kyrkobygget 1777 utvidgades sedan kyrkan åt norr och öster.

Vi känna så gott som ingenting om Ringarums gamla stenkyrka under medeltiden. Troligen byggdes den på den nuvarande kyrkplatsen redan under 1200-talet eller 1300-talet. Det finnes mycket få minnen från medeltiden

Ringarums kyrka (Foto B. Jennes)

bevarade. Ett av de förnämsta är det väldiga triumfcrucifix, som inte gärna kan ha haft sin plats i en liten kyrka. Detta crucifix härstammar från tiden 1350—1400 och framställer den Korsfäste i hans svåraste lidande med nedböjt huvud och uppdragna knän. Vid konserveringen av detta medeltidsminne år 1938 kunde den ursprungliga målningen ej framtagas, utan blott den målning som gjordes på 1600-talet.

Äldre än triumfcrucifixet är ett rökelsekar av malm, som förvaras i arkivrummet i sakristian. Dess lock är i form av en centralkyrka med tre armar eller gavlar. Centralornets spira krönes av en tupp. Overallt finns runda eller korsformade hål för rökelseångornas framträngande. Rökelsekaret torde härstamma från 1200-talet.

Bland andra medeltidsminnen märkes skaftet till nattvardskalken av förgyllt silver. Skålen gjordes större under reformationstiden, sedan nattvardsgästerna fått del även av vinet i nattvarden. Möjligen användes därvid den medeltida skålen, som var mindre. På handtaget äro bokstäverna i namnet »Jesus» inristade. På foten ser man en bild av den korsfäste (utan korset) samt två sköldar, den ena med bilden av ett ankare, den andra med bilden av en grip. Även nattvardspaténe är medeltida. På densamma är ingraverat Lammet med segerfanan.

Vid restaureringen av kyrkan 1936 upptäcktes under den träpelare, som uppbar predikstolen, foten till kyrkans medeltida dopfunt av sten. Vid grävningen för pannrummet under sakristian fann man ett stycke av dopfuntens cuppa (skål). Man har vid kyrkobygget på 1700-talet använt den gamla medeltida funten till olika ändamål. Skålen eller cuppan har man slagit sönder och infogat i murarna eller i grunden. Av en händelse fann man ett sönderslaget stycke samt funtens fot. Någon anteckning om att kyrkan ägt en sådan dopfunt synes ej föreligga, varför fyndet äger sitt stora intresse för kännedomen om medeltidskyrkans inventarier. Någon konstnärlig utsmyckning av dopfuntens kunde ej upptäckas. Funten användes troligen till 1660-talet, då en ny mässingsfunt skänktes från Gusums bruk.

I södra dörren till kyrkan ligger troligen ända sedan den nya kyrkan byggdes en gravsten med majuskelskrift, numera så gott som utplånad. Författaren till »Ostrogothia sacra», Erik Ihrfors, besökte på 1870-talet Ringarum och avritade då denna sten och dess inskrift, varför man känner till innehållet. Bokstäverna bilda orden: »Hic jacet Nicolaus de Hökerum». (Här vilar Nikolaus från Hökerum.) Stenen har väl förr varit lagd inne i kyrkan, som ju hyste en mängd gravar under golvet. Av gravstenarna, som huvudsakligen äro från 1500-talet och senare århundraden, finns numera endast en bibehållen, de övriga äro söndriga eller infogade här och där, bl. a. i vapenhusets golv. Vid kyrkobygget 1777 blevo troligen gravarna under kyrkgolvet raserade och igenfyllda.

En medeltida sköld av trä, klädd med pergament och lärt och mycket skadad, skänktes av församlingen till

Statens Historiska Museum år 1918. Flera medeltidsminnen från Ringarums kyrka torde ej finnas, ehuru man till sådana även kan räkna delar av gamal mässhakar, som lära kunna dateras till 1400-talet.

Kyrkans nuvarande inventarier äro huvudsakligen tillkomna under 1600-talet och senare århundraden. De

Interiör av Ringarums kyrka (Foto B. Jennes)

första underrättelserna om kyrkan äro från 1630-talet, då en anteckning nämner att Jesper Nilsson Cruus och hans maka Agneta Sneckenborg till Fyllingrum ha uppbyggt ett gravkor i kyrkan åt den senares föräldrar. Agneta Sneckenborg eller Båat tillhörde en ätt, som på 1500-talet ägde Fyllingarum. Två sköldar eller begravningsvapen från början av 1600-talet tillhörande denna ätt, äro upphängda i kyrkan. Den gamla kyrkan var av sten, 42 alnar lång och 15 1/2 alnar bred. Sakristian var en tillbyggnad av sten på norra sidan. Kyrkans inre tak bestod av trenne tegelvalv, som vilade på utbyggda pelare utmed väggarna. Kyrkan var utan torn. En läktare byggdes år 1636 vid västra gaveln och norra långväggen.

Den predikstol, som ännu användes, skänktes på 1640-talet av Jesper Nilsson Cruus och hans fru.

Efter den stora ofreden i början av 1700-talet ägdes Fyllingarum av den berömde krigaren Jacob Burenschöld, som bodde där och deltog i socknens angelägenheter. Vid en omfattande reparation år 1722 gav han åtskilliga gåvor till kyrkan. Då byggdes en ny kvinnoläktare, nytt golv inlades, kyrkan målades invändigt o. s. v. Burenschöld skänkte en ny altartavla i då vanlig stil med snidade träfigurer av okänd konstnär, varvid den gamla altarprydnaden, troligen ett altarskåp, lär ha kommit till Yxnerums kyrka, där ett par träbilder över altaret möjligen äro de enda kvarlevorna. 1722 målades läktarbröstatet med målningar av mästern Anders Vikström, som även målade tvenne brudbänkar. Målningarna finnas fortfarande kvar, delvis restaurerade. Från 1600-talet finnas i kyrkan, dels ett begravningsvapen i pompös stil över Carl Georg Kagg, dels tre epitafier över kyrkoherdar i Ringarum och ett över en bokhållare i Gusum. Den nuvarande altartavlan av Per Hörberg är från år 1806.

Det skulle här bliva för vidlyftigt att närmare redogöra för kyrkans inventarier, skrudar och dylikt från olika tider. Vi avsluta skildringen med en berättelse om den nuvarande kyrkans uppförande, i huvudsak upptecknad av den dåvarande kyrkoherden Magnus Roselius.

Vid en av Kungl. Maj:ts Befallningshavande förordnad besiktning år 1772 blev den gamla kyrkan utdömd, ehuru flera av socknens ombud voro tvehägsna eller satte sig däremot. Man beslöt att under fem år samla materialier och därefter bygga om kyrkan på så sätt att norra och östra väggarna skulle rivas och kyrkan utvidgas åt dessa väderstreck, medan de södra och västra väggarna behölls och påbyggdes. Vi västra väggen skulle ett torn uppföras. Den 15 juli 1776 lades grunden till östra gaveln och därefter den övriga grunden, d. v. s. till norra långväggen och tornet, vilket allt skedde på 11 dagar.

Under vintern fortsatte man med att framskaffa materialier. Den 5 maj 1777 började stiftsbyggmästaren Peter Andersson att riva taket och resningen av gamla kyrkan, men provinsialbyggmästaren Beurling började först den 20 maj rivningen av valvet och muren. Även södra väggen

måste rivas ungefär till brösthöjd. Längre kunde man ej komma för grus och sten, som rasat efter valvet och murarna. Den från den gamla kyrkan härstammande delen av södra väggen synes ännu och är bredare än den nya väggen. I kyrkans västra vägg ingår troligen mera av gamla kyrkans. Under juni och juli månader år 1777 restes murarna, och under tiden hade man gudstjänsterna under bar himmel vid prästgården tills man söndagen den 20 juli kunde för första gången hålla gudstjänsten inne i kyrkan, som då ännu var utan valv och innanrede. Predikan hölls från koret, där ett bord var uppställt. Sommaren var regnig men under gudstjänsttiden var alltid uppehållsväder, så att församlingen alltifrån Pingstdagen och till slutet av juli kunde fira sin gudstjänst under bar himmel. Söndagen den 11 oktober, som var fjärde böndagen, kunde kyrkoherden Magnus Roselius första gången stiga upp i predikstolen i den nya kyrkan.

Utom målningen samt rappningen på tornet, som ej för vätvädrets skull kunde försiggå, var kyrkan helt färdig. Den hade utvidgats 8 alnar åt öster och norra långväggen flyttats 9 alnar. Korväggen i öster, som förut varit rak, hade nu blivit tresidig. Till glöben och korset uppe på tornspiran tog man en koppardörr, som varit mellan kyrkan och sakristian. Kyrkoherden Roselius slutar sina anteckningar om kyrkobygget med dessa ord: »Herren välsigne och bevara detta sitt hus och tempel och alla dem som därpå arbetat och det bekostat hafva, ja oss alla och dem, som det till världens ände nyttja».

Den förste kände kyrkoprästen i Ringarum omnämnes år 1358, några år efter digerdöden. Troligen byggdes den gamla kyrkan tidigare. Den öppna slätten, som brukar kallas »Ringarums Balg», där den nuvarande kyrkan är belägen, torde ha varit en kyrkoplats sedan urminnes tid. Skulle traditionen om ett träkapell på Kappelbacken vara riktig, har man att tänka sig Ringarums första kyrka uppe på kullen invid den gamla vägen mellan byarna Norrby i norr och Sörby i söder från den gamla kyrkplatsen räknat. Därnere i dalen stod i århundraden Ringsten, och i backen ovanför vila i gravkullarna bronsålders-

folket, medan de första kristna möjligen ha sin vilostad i den nuvarande åkern, där en stenrad är det enda kvarvarande tecknet till att platsen en gång varit inhägnad och hållen i helgd. Kanske vi i stället för en kristen kyrkogård däruppe på backen få tänka oss en gammal hednisk kultplats, där sedan de heliga aspräden under århundraden höll vid makt traditionen om ställets helighet.

Ringarums Balg är numera ganska väl bebyggd. De gamla byarna Sörby, Norrby och Tolsum voro byggda på kullar. I dalarna byggas nu trevna hem i allt större antal. Där i fordom tid de smala kyrkstigarna från socknens olika delar möttes på »kyrklinden» går nu breda bekväma vägar fram. Såsom det äldsta minnesmärket står fortfarande kyrkan med sina minnen, omgiven av åldriga lum-miga träd, likt varje kyrka en sockenhistoria i bild och på samma gång en förmedlare mellan forntid och framtid.